

ՍՈՒՖԻԶՄԻ ԱՌԱՋԱՑՈՒՄԸ ԵՎ ԴՐԱ ՀԻՄՆԱԿԱՆ
ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԵՐԻ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄՆ ԻԲՆ ԱԼ-ՋԱՌԻԶԻԻ
«ԹԱԼԲԻՍ ԻԲԼԻՍ» ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

Իբն Ալ-Ջաուզին (1116-1201 թթ.), ով արաբ պատմիչ, աստվածաբան, մուհադիս էր և հանքալիական մազհաբի քարոզիչ, իր «Թալբիս Իբլիս» (թարգմ.՝ «Սատանայի խաբկանք») աշխատության մեծ մասը²⁹⁸ նվիրել է սուֆիզմին՝ մասնավորապես դրա կրոնափիլիսոփայական հիմքի և փորձընթացի քննադատությանը՝ այդպիսով ստեղծելով կարևորագույն աղբյուր այդ ուսմունքի ուսումնասիրության համար:

Իր աշխատության մեջ հեղինակը նախ անդրադառնում է սուֆիզմի ծագմանը և այդ եզրի առաջացմանը: Նա նշում է, որ սուֆիզմն առաջացել է ասկետիզմից, սակայն հետագայում հեռացել է դրանից՝ դառնալով սխալ և մոլորությունների ուղիով տանող ուսմունք: «Մարգարեի ժամանակներում մարդիկ իրենց կապում էին հավատի կամ իսլամի հետ՝ իրենց անվանելով հավատացյալներ (مؤمن) կամ մուսուլմաններ: Հետո եկան մարդիկ, որոնք իրենց կապում էին ասկետիզմի և բարեպաշտության հետ, նրանք մեկուսացան աշխարհից իրենց պաշտամունքով և ընտրեցին իրենց ուրույն ճանապարհը»²⁹⁹:

Ըստ Իբն Ալ-Ջաուզիի՝ սուֆիզմը համակարգ է, որ սկզբնավորվել է սովորական ասկետիզմից (زهد): Սակայն դրա հետևորդները հետագայում տարբերվեցին ասկետներից որոշակի հատկանիշներով և արտաքին դրսևորումներով:

²⁹⁸ لبنات تليس ابليس، ابن الجوزي، ص. 161-388.

²⁹⁹ Իբն Ալ-Ջաուզի, *Թալբիս Իբլիս*, էջ 161, այս և հետագա մեջբերումների թարգմանությունը մերն է (Ա. Թ.):

Օրինակ՝ նրանք ընդունելի համարեցին երաժշտությունը և պարը: Սուֆիները մեծ համակրանք էին վայելում ասկետիզմի միջոցով սեփական էության վերացարկում և աստվածային էության հետ միաձուլում, ինչպես նաև պարզապես զվարճանքներ և մարդկային հաճույքներ փնտրողների շրջանում:

Անդրադառնալով սուֆի եզրի ծագմանը՝ հեղինակը նախ մեջբերում է անում Մուհամմադ Բին Նասիրից, որը, վկայակոչելով Աբու Մուհամմադ Աբդ Ալ-Ղանի Բին Սայիդ Ալ-Հաֆեզին³⁰⁰, ասում է. «Ես հարցրի Վալիդ Բին Ալ-Կասիմին, թե որտեղից են սուֆիները իրենց անունը վերցրել, նա պատասխանեց, որ նրանք հեթանոսության (ջահիլիայի) շրջանի մարդիկ են, որոնց կոչել են սուֆա (صوفة): Նրանք հեռացել են Աստծո պաշտամունքից և բնակվել են Քաաբայում: Իսկ նրանց նմանվել ցանկացողները կամ հարողները կոչվել են սուֆիներ»³⁰¹:

Իբն Ալ-Ջաուզին նշում է, որ կա կարծիք, որ առաջին մարդը, ով մեկուսացրել է իրեն աշխարհից և հրաժարվել, ինչպես ինքն է ձևակերպում. «Ամենակարող Աստծո փառքին՝ նրա սուրբ տանը ծառայելուց», մի մարդ էր, որին կոչում էին Սուֆա, իսկ նրա անունն էր Ալ-Կաուֆ Բին Մուր: Եվ մարդիկ, որ նմանություն ունեին վերջինիս հետ, կոչեցին իրենց սուֆիներ: Այնուհետև հեղինակը բերում է այս տեսակետը պաշտպանող տարբեր վկայություններ: Բերում է նաև մի ավանդություն, որը սկիզբ է առել Ալ-Ջուբայր Բին Բաքքարից³⁰². «Ալ-Կաուֆ Բին Մուրը կոչվել է սուֆա իր մոր պատ-

³⁰⁰ Աբու Մուհամմադ Աբդ Ալ-Ղանի Բին Սայիդ Ալ-Հաֆեզին (944-1018 թթ.) ծնվել և ապրել է Եգիպտոսում, որտեղ համարվել է իր ժամանակի ամենաականավոր *հաֆիզը*՝ Ղուրանի տեքստը անգիր իմացողը և պահպանողը, Ibn Khallkan's Biographical dictionary, vol. II, Paris, p. 169.

³⁰¹ Թալիս Իբլիս, էջ 161:

³⁰² Ջուբայր Բին Բաքքարը (788-870թթ.) ծնվել է Մեդինայում, Մեքքայում եղել է կադի (դատավոր): Նաև պատմաբան է, որ զբաղվել է գլխավորա-

ճառով, ով, իր բոլոր երեխաներին կորցնելով, խոստանում է տղայի գլխին բամբակի կտոր (صوفة) կապնել և դրանով կապել նրան Քաաբային: Մայրը իր խոստումը կատարում է, և արդյունքում Ալ-Կաութ Բին Մուրը և իր հետևորդները կոչվում են սուֆա»:³⁰³ Իբն Ալ-Ջաուզին ավելացնում է, որ Ալ-Ջուբայրը, հետագայում վկայակոչելով Իբրահիմ Բին Մունդիրին (մ. հիշր. 236 թ.), ասում է. «Կաութ Բին Մուրի մայրը, ով աշխարհ էր բերել բազմաթիվ աղջիկների, խոստանում է Աստծուն, որ եթե տղա ունենա, նրան կդարձնի Տան³⁰⁴ ծառա: Եվ երբ ծնվում է Կաութ Բին Մուրը, մայրը նրան կցում է Տանը: Մի օր, երբ տղան բարձր ջերմություն է ունենում և դողերոցքի մեջ կիսաուշաթափ վիճակում է լինում, մայրը, տեսնելով այդ պատկերը, ասում է, որ իր որդին ավելին չէ, քան բամբակի մի կտորը. այստեղից էլ նրան անվանում են սուֆա»:³⁰⁵

Այս մեջբերված վկայությունների բովանդակությունից կարելի է ենթադրել, որ հեղինակի կարծիքով Ալ-Կաութ Բին Մուրը եղել է մարդ: Այդպես է համարել նաև Մուհամմադ մարգարեի կենսագիր Իբն Հիշամը, համաձայն որի՝ Կաութ Բին Մուրն այն մարդն էր, ով առաջնորդում էր ուխտագնացների երթը Արաֆաթ լեռից: Քանի որ նա և իր հետևորդները բրդե շալեր էին կրում, նրանց անվանեցին «սուֆաթ»³⁰⁶: Սակայն նշենք, որ արաբ պատմագիր Բալազուրիի մոտ նշված է, որ Ալ-Կաութ Բին Մուրը մի ցեղ էր, որին պատկանում էին սուֆիները³⁰⁷:

պես Հիջազի շրջանի արաբների ծագումնաբանությամբ: Dr. Amanullah Khan, The critical study of Al-Bhaladhuri as a Historian, Punjab, 1987, p. 104.

³⁰³ Թալիս Իբլիս, էջ 162:

³⁰⁴ Մեր կարծիքով խոսքը Մուհամմադ մարգարեի տան մասին է, որ գտնվել է Մադինայում կառուցված առաջին մզկիթի բակում:

³⁰⁵ Թալիս Իբլիս, էջ 162:

³⁰⁶ Ибн Хишам, Жизнеописание Пророка Мухаммада. Перевод с арабского А. Гайнуллина. М., 2003, с. 25.

³⁰⁷ 1976, ص 149, مفتوح البلدان، بيروت، ص

Հեղինակը ներկայացնում է նաև այն տեսակետը, որ սուֆիզմ եզրի ծագումը սկիզբ է առնում «Սուֆայի մարդկանցից» (اهل الصفة, թարգմ.՝ նստարանի մարդիկ): Այս տեսակետն արտահայտողները բերում էին այն փաստարկը, որ սուֆայի մարդկանց բնորոշ են Աստծո պաշտամունքը և աղքատության քարոզումը: Հեղինակը գրում է. «Այս մարդիկ աղքատներ էին, ունեզուրկներ, որ եկան Մուհամմադի մոտ և չունեին ո՛չ ընտանիք, ո՛չ որևէ ունեցվածք: Նրանց համար մի նստարան կառուցվեց Մուհամմադի մզկիթում, դրա համար նրանք անվանվեցին նստարանի մարդիկ: Կա ավանդություն, որ եկել է Ալ-Հասանից, դրանում ասվում է, որ նստարանը կառուցվել էր հիվանդ և աղքատ մուսուլմանների համար, և մյուս մուսուլմանները սովորություն ունեին նրանց ողորմություն բերելու: Մուհամմադը մոտենում էր նրանց և ասում. «Խաղաղություն ձեզ, նստարանի մարդիկ», որին նրանք պատասխանում էին. «Քեզ նույնպես, Աստծո առաքյալ»³⁰⁸:

Հեղինակը ենթադրում է, որ այս մարդիկ ապրում էին աղքատների համար նախատեսված մզկիթում և սնվում միայն ողորմությամբ: Սակայն նրան այս տեսակետը քիչ հավանական է թվում. «Երբ Աստված հաղթանակ պարգևեց մուսուլմաններին, նրանք կարող էին ազատագրվել այս խղճուկ վիճակից և հեռանալ: Բացի այդ, սուֆի (صوفي) բառի ծագումը ահլ ալ-սուֆայի (الصوفية اهل) հետ կապելը սխալ է, քանի որ այդ դեպքում բառաձևը կլիներ սուֆի (صفي)»³⁰⁹:

Ներկայացվում են նաև այլ տեսակետներ. օրինակ, որ այս անունը վերցվել է սուֆֆանայից, որը փափուկ, հողի վրա աճող բանջարեղեն է: Մարդիկ այս անվանումը ստացել են այն պատճառով, որ դաշտում աճող բույսերով են սնվել: Այս տեսակետը, ըստ հեղինակի, նույնպես ճիշտ չէ, որովհետև բառաձևը կլիներ սուֆանի (صوفاني): Մյուս տեսակետի համա-

³⁰⁸ Թալբիս Իբլիս, էջ 162:

³⁰⁹ Նույն տեղում:

ծայն՝ այդ բառեզրը կապվում է ծոծրակի (صوفة القفا), մասնավորապես դրա վրա աճող մազերի հետ: Միտքն այն է, որ սուֆիները հեռացել են մարդկային արարածներից և ամբողջությամբ նվիրվել Աստծուն: Նաև հեղինակը նշում է, որ շատերն այդ բառեզրը կապում են բուրդ բառի հետ, հավանաբար նրանց բրդե, կոշտ հագուստը նկատի ունենալով: Սա, ըստ հեղինակի, հավանական տարբերակ է: Վերը նշված առաջին տարբերակը հեղինակը նույնպես հավանական է համարում:

Իբն Ալ-Ջաուզին, անդրադառնալով սուֆիզմին, դիտարկում է դրա՝ սկզբնական ասկետիզմից մինչև ինքնուրույն ուսմունք դառնալու ընթացքը: Եթե ասկետիզմի հետևորդները՝ վաղ սուֆիները, հեղինակի կողմից համակրանք էին վայելում և, ըստ նրա, չէին հակասում ավանդական իսլամի բարոյական և կրոնական նորմերին, ապա ամբողջովին այլ էր իրադրությունը իր ժամանակի՝ արդեն մեծ առաջընթաց ապրած և իսլամական հասարակության մեջ մեծ տարածում գտած սուֆիական տարիկաների դեպքում: Դրանք հեղինակի կողմից դիտարկվում են որպես իսլամական ավանդույթի խեղաթյուրում:

Հեղինակը մանրամասնորեն մատնանշում է այն բոլոր «մոլորությունները», որ կան այդ համակարգում: Դա, ըստ նրա, հնարավոր է անել սուֆիզմը իր բոլոր ճյուղավորումներով բացահայտելու և այդ ուսմունքի հիմքերը և սկզբունքները մանրամասնորեն քննարկելու միջոցով: Այս գործում նա հենվում է Ղուրանից, սուննայից և հիմնականում հանբալիական աստվածաբաններից բերված մեջբերումների վրա: Նա գրում է. «Այս անվանումը (սուֆիզմ-Ա.Թ.) սկսել է օգտագործվել դեռևս երկու հարյուր թվից (Հիջրայից սկսած-Ա.Թ.) առաջ, և երբ առաջին անգամ մարդն այն օգտագործեց, այդ բառի մեջ տարբեր իմաստներ դրեց, բայց դրա էությունը բացատրվում էր որպես հոգու ուսմունք (التفكير) և ջանք,

պայքար, որ վերակերպում է մարդու բնույթը, մաքրագործում այն արատներից, արթնացնում մարդու մեջ այնպիսի առաքինություններ, ինչպիսիք են՝ ճգնավորությունը, բարությունը, համբերատարությունը, անկեղծությունը, ճշմարտախոսությունը և այլն: Այդ մարդիկ գովասանքի են արժանի այս կյանքում և պարգևների՝ հաջորդում: Այսպես էր առաջին սուֆիների մոտ: Սակայն սատանան հետո մոլորեցրեց նրանց և նրանց հետևորդներին: Ամեն մի նոր հարյուրամյակի հետ մեծացավ նրա ցանկությունը մարդկանց իշխելու և մոլորեցնելու, մինչև որ վերջնականապես չհաղթահարեց վերջին սերնդին»³¹⁰:

Շարունակելով խոսել վաղ սուֆիների մասին՝ հեղինակը բերում է մի քանի ավանդույթ: Դրանցից մեկը կապվում է Ալ-Տուսիի հետ, որում ասվում է. «Ես լսեցի Աբու Բաքր Բին Ալ-Մուտաքիֆին, ով ասաց, որ հարցրել է Ջունայդ Բին Մուհամմադին³¹¹ սուֆիզմի մասին, և նա ասել է, որ այն հեռացնում է մարդկանց բոլոր չար հատկանիշներից և մոտեցնում ճշմարիտ, առաքինի հատկանիշներին»³¹²: Մյուս ավանդույթը վերագրվում է Աբդ Ալ-Վահիդ Բին Բաքրին, որում նա ասում է. «Մուհամմադ Բին Խաֆիֆին³¹³ ինձ ասել է, որ լսել է Ռուվիմին³¹⁴, ով ասել է, որ ողջ մարդկությունը հենվում է

³¹⁰ Թալբիս Իբլիս, էջ 163:

³¹¹ Ջունայդ Բին Մուհամմադը (մ. 910թ.) վաղ սուֆիզմի հայտնի ներկայացուցիչ է, սակայն ավանդական իսլամի իրավական դպրոցների ներկայացուցիչների կողմից երբեք չի համարվել անհավատ, և նրա վկայությունները համարվել են հավաստի, John P. Brown, *The Darvishes or Oriental Spiritualism*, New York, 2008, p. 50.

³¹² Թալբիս Իբլիս, էջ 163:

³¹³ Մուհամմադ Բին Խաֆիֆին (մ. 982թ.) Շիրազում հայտնի սուֆի աստվածաբան էր, նրա քարոզները և աշխատությունները զգալի ազդեցություն են ունեցել հանրալիական կրոնաիրավական դպրոցի վրա, N. Hanif, *Biographical Encyclopaedia of Islam*, New Delhi, 2002, p. 199.

³¹⁴ Ռուվիմին (մ. 915 թ.) ծնվել է Բաղդադում, հայտնի սուֆի աստվածաբան, իրավաբան և հաֆիզ, Ibn Khallkan's *Biographical dictionary*, Vol. II, Paris, p. 172.

տեսանելի, արտաքին աշխարհի վրա, իսկ այս աղանդը (طائفة)՝ իրականության վրա: Բոլոր մարդիկ էլ անհրաժեշտություն ունեն դրսևորվելու, այս մարդիկ իրենցից պահանջում են իրական առաքինություն և հաստատականություն ճշմարտությանը հասնելու համար»³¹⁵:

Հեղինակը մեղադրում է սուֆիներին տգիտության մեջ, նա գրում է. «Սատանան սկսեց մոլորեցնել՝ շեղելով նրանց գիտելիքից: Հեռանալով գիտելիքի լույսից՝ նրանք սկսեցին խարխալել մթության մեջ: Նա վստահեցրեց նրանց, որ իրենց ուսմունքի նպատակը աշխարհից բացարձակ մեկուսացումն է, հետևաբար նրանք վանում էին այն ամենը, ինչը լավ էր իրենց մարմինների համար: Բարեկեցությունը համեմատում էին կարիճի հետ՝ մոռանալով, որ դա պարզապես անհրաժեշտություն է, և իրենց ենթարկում էին տարբեր տեսակի ինքնախարազանումների: Օրինակ՝ նրանցից ոմանք պետք է երբեք չպառկեին: Այս մարդկանց նպատակը ճշմարիտ էր, սակայն նրանք դուրս էին եկել ճշմարիտ ուղուց: Նրանցից ոմանք, ցանկանալով ինչ-որ գիտելիք ստանալ, հաճախ հետևում էին կեղծ ավանդություններին և գործում էին համաձայն դրանց՝ չիմանալով և չհասկանալով, որ դրանք կեղծ են»³¹⁶:

Հեղինակը խիստ քննադատորեն է վերաբերվում սուֆիզմի փիլիսոփայության և փորձընթացի առանձնահատկություններին, սուֆիական ծեսերն ու ավանդույթները համարում հավատամերժ նորամուծություն (بدعة), որը վերածվում է շարիաթի հիմունքների լիովին մոռացման և ամենաթողության քարոզի: Նա վկայություն է բերում Մուսա Բին Իսայից, ով, վկայակոչելով Աբու Յազիդ Ալ-Բիսթամին³¹⁷, ասում է.

³¹⁵ Թալիս Իբլիս, էջ 164:

³¹⁶ Նույն տեղում, էջ 164:

³¹⁷ Աբու Յազիդ ալ-Բիսթամին, ով ավելի հայտնի է որպես Բայազիդ ալ-Բիսթամի (մ. 875թ.), հայտնի սուֆի փիլիսոփա և աստվածաբան է, Carl W.

«Նրանք, ովքեր արհամարհում կամ անտեսում են Ղուրանի ընթերցանությունը, հրապարակային աղոթքները, հուղարկավորության ծեսը, հիվանդների զննումը, դավանում են սուֆիզմ և անհավատներ են»³¹⁸:

Հեղինակը, անդրադառնալով հայտնի սուֆի հեղինակների՝ Աբու Համիդ Ալ-Ղազալիի, Մուհամմադ Բին Տահիր Ալ-Մակդիսիի, Աբու Նաիմ Ալ-Իսբահանիի, Աբու Աբդ Ալ-Ռահման Ալ-Սուլամինի և այլոց աշխատություններին, նրանց նույնպես մեղադրում է անհավատության, տգիտության, Ղուրանի և հադիսների վկայությունները կեղծելու կամ իրենց ուսմունքին հարմարեցնելու մեջ: Նա գրում է. «Նրանք սկսեցին մտորել սովի, աղքատության, գայթակղության և զրպարտության մասին և գրեցին աշխատություններ այս ամենի մասին: Նրանց հեղինակները համակարգեցին սուֆիզմը և տվեցին դրա առանձնահատկությունների բնութագրումը, օրինակ՝ ցնցոտիներ կրելը, սաման, էքստատիկ վիճակը, պարը, ծափահարությունները: Նրանք համարում էին, որ առանձնահատուկ են իրենց անաղարտության և ինքնամաքրագործման շնորհիվ: Հետո ընթացքը շարունակվեց, և նրանց շեյխերը, հասնելով ինչ-որ դիրքի և տուրք տալով իրենց երևակայությանը, սկսեցին կատարել բազմաթիվ նորամուծություններ: Այսպիսով, անդունդը նրանց և գիտնականների (علماء) միջև մեծացավ: Դեռ ավելին, նրանք իրենց ուսմունքը սկսեցին համարել ամենահամապարփակ և կատարյալ գիտելիքը, որը նրանք անվանեցին «Ներքին գիտելիք»: Իսկ Շարիաթի գիտելիքը (علم الشريعة) անվանեցին «Արտաքին գիտելիք»: Նրանցից ոմանք, առաջնորդվելով կեղծ ենթադրություններով, հայտարարում են, որ անմոռաց սիրահարված են Աստծուն և տենչում են նրան՝ որպես գեղեցկության ամենակատարյալ նմուշ: Սա միջանկյալ մի

Ernst, Words of Ecstasy in Sufism, New York, 1985, p. 11.

³¹⁸ Թալբիս Իբլիս, էջ 168:

բան է անհավատների և նորարարների միջև: Եվ երբ նրանց ուսմունքը բաժանվեց տարիկաների, այն աղավաղվեց և աղճատվեց: Նրանցից ոմանք ստեղծեցին էքստատիկ վիճակի մասին ուսմունք, ոմանք՝ միասնականության (Աստծո հետ ձուլման-Ա.Թ.): Եվ սատանան շարունակում է շրջապատել նրանց տարբեր հերետիկոսություններով, այնպես որ նրանք նույնիսկ իրենց համար ստեղծեցին նոր օրենքներ»³¹⁹:

Նա գրում է, որ այս հեղինակների մոտ բերված Ղուրանի, սուննայի և հադիսների բոլոր մեկնաբանությունները հենված են միայն իրենց ենթադրությունների վրա, առանց որևէ գիտական ապացույց կամ հիմք ունենալու. «Տարօրինակ է իրոք, որ նրանք, լինելով այդքան բժախնդիր ուտելիքի հարցում, այսպես ազատ են պահում իրենց Ղուրանի մեկնաբանության հարցում»³²⁰: Սուֆի հեղինակները, ըստ նրա, իրենց աշխատություններում ներկայացնում են սուֆիզմում որևէ հեղինակավոր ավանդույթով հիմնավորում չունեցող երևույթներ. օրինակ՝ օր ու գիշեր շարունակվող ծոմապահությունը և շատ ուրիշ սխալ և անընդունելի դրույթներ, որ շատ հաճախ, ըստ հեղինակի, նողկանք են առաջացնում: Դրանք ամրապնդվում են միայն սուֆի հեղինակների մտքերով, որ փոխանցվում են մեկից մյուսին: Նա գրում է. «Այս հեղինակները չամաչեցին սուֆիների շարքում դասել Աբու Բաքրին, Օմարին, Օսմանին, Ալիին, Սադաթին և Մուհամմադի համախոհներին: Նրանց մասին գրեցին հրաշալի բաներ: Սուֆիների թվում դասեցին նաև կադի Շարիհային, Հասան Ալ-Բասրիին, Սուֆյան Ալ-Թաուրիին և Ահմադ Բին Հանբալիին, Ալ-Ֆուդաիլին և Իբրահիմ Բին Ահմադին և Մաարուֆ Ալ-Քարխիին՝ որպես ապացույց նշելով, որ նրանք ասկետական կենցաղ են վարել: Նրանք (սուֆի հեղինակները-Ա.Թ.) թվարկում և շատ անհեթեթ մեկնաբանություններ են տալիս այն

³¹⁹ Թալբիս Իբլիս, էջ 166:

³²⁰ Թալբիս Իբլիս, էջ 168:

բոլոր անհիմն մոլորություններին, որ հատուկ են սուֆիներին՝ ծուլում, անհետացում, համառություն, մեկուսացում, էքստատիկ վիճակ, արբեցում, իմացություն, պայծառացում, կերպարանափոխություն և այլն: Գրում էին Շարիաթի և Հակիկայի³²¹ վերաբերյալ իրենց պատկերացումների մասին»³²²:

Հեղինակը գրում է, որ այս աշխատությունները գրված են սուֆիզմին հատուկ խորհրդապաշտական, էզոթերիկ ոճով: Դրանք հավաքագրելով՝ սուֆիները անվանեցին էզոթերիկ՝ ներքին գիտություն (علم الباطنا), և իրենց համարեցին այդ գիտության կրող: Հեղինակը, որպես օրինակ, մեջբերում է անում Ալ-Ղազալիի «Ձևերի հստակ հաշիվ» աշխատությունից, որտեղ վերջինս նշում է, որ սուֆիները ծագման սկզբնական շրջանում տեսել են հրեշտակներ և մարգարեների հոգիներ, լսել են նրանց ձայները և գիտելիք ստացել նրանցից: Հետագայում նրանք այդ ականատեսի վիճակից բարձրացել և հասել են շատ ավելի բարձր և վեհ աստիճանի, որն անհնար է բառերով նկարագրել:

Իբն Ալ-Ջաուզին կարծում է, որ այս մարդկանց՝ նման պատմություններ հորինելու պատճառն առաջին հերթին իրավագիտության, ճշմարիտ իսլամի և շարիաթի անտեսումն էր: Եվ դրա արտահայտությունը եղավ նրանց ստեղծած կեղծ համակարգը: «Նրանք համառորեն պնդում էին ասկետիզմի կարևորության և մարդու մարմնական վիճակի անկարևորության մասին, և այն մասին, որ ամենաարդյունավետը նրանց լեզուն և ուսմունքն է: Հետագայում նրանք մեծ ճանաչում և

³²¹ Հակիկան (արաբ. թարգմ.՝ իրականություն) սուֆիզմի՝ ինքնակատարելագործման ուղու երեք աստիճաններից վերջինն է: Այդ աստիճաններն են՝ շարիաթը, տարիկան և հակիկան: Այս մասին տե՛ս Ա. Թամրազյան, Սուֆիզմը՝ որպես փիլիսոփայություն և փորձընթաց իսլամի հոգևոր համակարգում, Մերձավոր Արևելք, պատմություն, քաղաքականություն, մշակույթ, V, Երևան, 2008 թ., էջ 69:

³²² Թալբիս Իբլիս, էջ 165:

հարգանք վայելեցին մարդկանց շրջանում, որովհետև նրանց ուսմունքին արտաքինից հատուկ են մաքրությունը, բարեպաշտությունը և հանդարտությունը, նաև այն, որ ազատություն է տալիս մարդուն՝ թույլատրելով երաժշտության ունկնդրումը և պարը: Այս ամենը գրավում է մարդկանց: Բացի այդ, առաջին սուֆիները միշտ հեռու էին մնում սուլթաններից և էմիրներից՝ մտերմանալով հասարակ մարդկանց հետ»³²³:

Հեղինակը, վկայակոչելով հայտնի հանքալիական և նաև մյուս մազհաբների աստվածաբանների՝ Աբդ Ալ-Համիդ Ալ-Հուբի, Ջույանյդի, Աբու Բաքր Շաֆաֆի, Ալ-Հուսեյն Ալ-Նուրիի և այլոց ավանդությունները աներկբա պնդում է, որ սուֆի հեղինակների վկայությունները պետք է համարվեն կեղծ և անընդունելի, իսկ նրանք ճանաչվեն անհավատներ. «Նա, ով դավանում է ներքին գիտությունը և ժխտում հայտնի օրենքները, ճանաչվում է աղետ հասարակության համար: Գիտելիքները և իրավագիտությունը մեզ (ուղղադավան իսլամի հետևորդների-Ա. Թ.) համար հիմնված են Գրքի և Սուննայի վրա»³²⁴:

Հեղինակը դեմ է սուֆիզմին, քանի որ այն մեկուսացնում է մարդկանց աշխարհից և բոլոր ծանոթ և սիրված երևույթներից, նրանց մատնում է չքավորության: Սուֆիները համարում են, որ ինքնաճանաչողության կարելի է հասնել միայն սեփական մարմինը կտտանքների ենթարկելու միջոցով: Սուֆիները, ըստ հեղինակի, մատնանշելով իրենց առաքինի վարքը, իրականում խախտում են մարդու արտաքին դրսևորմանը վերաբերվող Շարիաթում տրված բոլոր արգելքները և այդպիսով կորցնում են ներքին հոգեկան հավասարակշռությունը: Նա գրում է. «Մենք ոչինչ չունենք ասելու այն մարդուն, ով պնդում է, որ Աստծո հետ կապի ժամանակ նա գտնվում է մի վիճակում, որը դուրս է Շարիաթում տրված գի-

³²³ Թալիս Իբլիս, էջ 166:

³²⁴ Նույն տեղում, էջ 167:

տելիքների շրջանակից և բերում է այնպիսի դրույթներ, որ չունեն հաստատում, հավաստի վկայակոչում: Նրանք հաստատական են իրենց այդ համոզմունքներում, ուրեմն միանշանակ պետք է դատապարտվեն և արհամարհվեն ճշմարիտ ուղու վրա գտնվող մարդու կողմից, և մենք պետք է պահպան կանգնենք և պաշտպանենք մեզ նրանցից և կեղծ ուսմունքի ցանկացած նման հետևորդից»³²⁵:

Հեղինակը նաև խստորեն դատապարտում է սուֆիզմին չհարող, բայց դրա հանդեպ համակրանք ունեցողներին, որոնք, ինչպես վերը նշված է հեղինակի կողմից, և ինչպես հայտնի է պատմությունից, տասներկուերորդ դարում մեծ թիվ էին կազմում անգամ սուննիների շրջանում: Հեղինակը գրում է. «Այն մարդիկ, ովքեր չեն հետևում այս ուսմունքին, բայց համակրանք ունեն դրա հանդեպ, նույնպես պետք է խստորեն դատապարտվեն՝ Շարիաթի մաքրությունը պաշտպանելու նպատակով: Եվ տգետ մարդկանց այն հարցին, թե ինչպես կարելի է հերքել ասկետների փորձառությունը, մենք կպատասխանենք, որ մարդը խոնարհության հասնում է միայն Աստծո հետ շփման միջոցով, այլ ոչ անձնական փորձով: Մարդ կարող է իր էությանմբ մաքուր լինել և արժանի դրախտի, սակայն սխալներ գործել և սխալ ուսմունքների ազդեցության տակ ընկնել: Պետք է իմանալ, որ նա, ով առաջնահերթում է ներանձնական փորձը, անտեսում է վարքի կարևորությունը: Ի՞նչ կարելի է դրանից ենթադրել. դա նման է այն բանին, երբ մեկը դիտարկի Քրիստոսի կատարած հրաշագործությունները՝ առանց նրա անձը ուսումնասիրելու: Եվ այդպիսով աստվածությունը պահանջում է մարդուց բացահայտել իր էությունը՝ չմոռանալով վարվեցողության մասին, և չվերագրել իրեն այնպիսի բաներ, որոնց ինքն արժանի չէ: Եվ մարդիկ, որ իրենց անվանում են Ներքին գիտելիքի

³²⁵ Թալբիս Իբլիս, էջ 168:

կրող և պնդում, որ Աստված կարող է տեսանելի և շոշափելի լինել այս աշխարհում, որ նա կարող է լինել մի մարդու մեջ, որին հանդիպում ենք փողոցում և շփվում՝ այդպիսով առնչվելով աստվածային էության հետ, նրանք պատրանքների և մոլորության մեջ են:

Այս ամենը շատ աղետալի է, և պետք է աղերսենք Աստծո պաշտպանությունը, որ չհեռանանք դեպի Իրեն տանող ճշմարիտ ուղուց»³²⁶:

Այսպիսով, ծանոթանալով Իբն Ալ-Ջաուզիի «Թալբիս Իբլիս» աշխատությանը, հստակ պատկերացում ես կազմում XII դարում սուֆիզմի վերաբերյալ հանրալիականության վերաբերմունքի մասին. այն դիտարկվում էր որպես աղետ ճշմարիտ իսլամի համար: Հանրալիականության քննադատությունը, ի դեմս Իբն Ալ-Ջաուզիի, սուֆիզմի հանդեպ ուներ արմատական բնույթ. այն ուղղված էր սուֆիզմի փիլիսոփայության և փորձընթացի բացարձակ մերժմանը: Միայն վաղ սուֆիզմը, որ նույնականացվում էր ասկետիզմի հետ, որոշ չափով ընդունելի էր հեղինակի համար, որը, սակայն, ըստ նրա, այլևս որևէ կապ չուներ իր ժամանակի՝ արդեն հստակ ձևավորված և բազմաթիվ տարիկաների բաժանված սուֆիզմի հետ: Հանրալիական մազհաբի գլխավոր նպատակն էր զերծ պահել իսլամը ցանկացած նորամուծությունից, այդ թվում՝ նաև սուֆիական ուսմունքից:

Այս ամենով հանդերձ Իբն Ալ-Ջաուզիի «Թալբիս Իբլիս» աշխատությունը շատ կարևոր աղբյուր է սուֆիզմի՝ որպես կրոնափիլիսոփայական համակարգի ծագման և հետագա զարգացման պատմությունն ուսումնասիրելու համար:

³²⁶ Թալբիս Իբլիս, էջ 169: